NOTE ŞI CONSULTAŢII

SCRIITORII VREMII ŞI DICŢIONARUL LUI TIKTIN

În perioada de înflorire a literaturii noastre clasice, scriitorii cei mai reprezentativi s-au interesat îndeaproape de cultivarea limbii, spunîndu-şi totdeauna cuvîntul în problemele esenţiale ale cultivării şi îmbogăţirii ei.

Clasici ai literaturii noastre ca Negruzzi, Alecsandri, Odobescu, Eminescu, Caragiale, Vlahuţă, Slavici, Coşbuc, Sadoveanu etc. au fost şi îndrumători în studiul ştiinţific al limbii române. Interesul şi dragostea lor pentru studiul limbii i-au apropiat de marii lingvişti ai vremii — Hasdeu, Lambrior, Tiktin etc.

Plină de învăţăminte este legătura strînsă care a existat între lingvistul H. Tiktin şi marii noştri scriitori clasici: Eminescu, Slavici, Coşbuc, Vlahuţă, Caragiale.

În corespondenţa rămasă de la Tiktin şi pe care am avut prilejul să o cercetăm, am găsit date interesante care ne fac să înţelegem cît de rodnică poate fi legătura dintre lingvişti şi scriitori.

Este cunoscut faptul că Tiktin şi-a consacrat partea cea mai mare a vieţii sale pentru redactarea «Dicţionarului romîn-german», a cărui primă fasciculă apare în 1895, iar ultima în 1925. Lucrările de lexicografie ca şi cele de lingvistică erau puţine la noi în acea vreme. În elaborarea operei sale, Tiktin a folosit tot ce era valabil în acele lucrări. El a reuşit să pătrundă în întreaga bogăţie a limbii române, în toate frumuseţile ei, culese din limba vie a poporului, din literatura noastră populară, din manuscrise şi documente vechi de limbă, din operele scriitorilor clasici. «Meritul autorului este atît de mare, a spus I. Bianu, în raportul său ţinut în faţa Academiei Române, încît cred că nu poate fi îndoială că lui se cuvine să i se dea premiul Năsturel, la care concurează»[1]. Statul burghez nu i-a acordat totuşi acest premiu.

Un rol important în elaborarea dicţionarului l-a avut legătura lui strînsă cu maeştrii scrisului din vremea lui. Cît de mult preţuia Tiktin pe scriitori ne putem da seama chiar din consultarea dicţionarului. Întreaga operă este întemeiată pe texte literare. O serie de cuvinte, nuanţe şi expresii create şi folosite de scriitori au intrat în limba comună, graţie acestui dicţionar, care le-a făcut cunoscute.

Cînd avea nedumeriri cu privire la sensul unor cuvinte folosite în operele scriitorilor contemporani, Tiktin se adresa scriitorilor înşişi. Astfel, el a purtat corespondenţă cu Coşbuc, corespondenţă din care se vede înţelegerea cu care poetul ardelean a sprijinit pe lingvist. Coşbuc îi explică cum a creat unele cuvinte din necesităţile rimei, ca de exemplu *întrulp* «trupeş» («Am ajuns la acest cuvînt de la expr. *fete în trup*, adică *trupeşe*: Am făcut întîi pe «în-trup» adjectiv, cu *l* la mijloc ca să rimeze cu *vulpi*, *pulpi*, apoi l-am declinat»[2]. De ase-

[1] Raportul e publicat în «*Analele Academiei Române*», seria a II-a, tom. XXXIV, 1911—1912, p. 299—302.

[2] Vezi Ms. 77/1950 din Biblioteca Acad. R.P.R.

BDD-A10331 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 18:53:05 UTC)

menea, Coşbuc îi explică sensul unor cuvinte şi expresii dintre care unele folosite mai ales în nordul Ardealului şi Maramureş, ca : *nu-şi dă rînd gurii* « vorbeşte foarte repede », *a vorbi rupt pe-ales* « a vorbi hotărît, fără înconjur », *silhă* « codru », *altiţă* « cămaşă femeiască », *suleget* « zvelt », *duium* « carul miresei »; sensul unor metafore: *luminiş* « spărtură în nori » etc. Aceste date au fost folosite în dicţionar, unde apar explicaţiile poetului.

Alteori, neputînd pătrunde înţelesul unor cuvinte, expresii sau forme regionale, Tiktin s-a adresat lui Al. Vlahuţă. Într-o scrisoare din 1897, acesta îi promite lingvistului tot sprijinul şi îi arată că întrebările trimise de el vor apărea în « Gazeta săteanului » ca din partea redacţiei : « Dacă vreţi să vă folosiţi şi mai departe de acest mijloc de a obţinea bune şi sigure răspunsuri de la chiar depozitarul secretelor limbii noastre—poporul, vestiţi-mă printr-o carte poştală şi voi face a se consacra în cadrul revistei o pagină specială în care vom publica în fiecare 15 zile întrebările ce mi le veţi trimite şi răspunsurile cele mai bune şi chiar din acelea mai pe alăturea de drum, cînd le voi găsi interesante » [1]. Într-adevăr, la numai zece zile după această scrisoare, se anunţă în « Gazeta săteanului » (al cărei redactor era Al. Vlahuţă) înfiinţarea unei rubrici, în care se vor publica diferite întrebări cu privire la limba şi literatura romînă. «Această interesantă rubrică — se arată în anunţ — pe lîngă că va provoca un instructiv schimb de idei între cititori, şi mai ales între învăţătorii de la sate, dar va fi, sperăm, şi o fericită contribuţie la studiul limbii şi folclorului nostru » [2].

În altă scrisoare poetul vesteşte pe Tiktin că s-au publicat primele 18 întrebări şi că au început să sosească la redacţie numeroase răspunsuri. Pentru ca celelalte întrebări să poată apărea la vreme, Vlahuţă îl roagă pe Tiktin să i le trimeată cît mai curînd. Ca să stimuleze pe cititori, în numărul din 5 decembrie 1897, al revistei, redacţia anunţă înfiinţarea unui premiu de o sută de lei care urma să fie decernat de o comisie formată din Al. Vlahuţă, H. Tiktin şi I. Găvănescu.

Cele mai multe din întrebările formulate de H. Tiktin au ca scop lămurirea sensurilor unor sinonime: *boţ — cocoloş — mototol, — boleşniţă — bolezna — boliţe — molimă, bogasier lipscan* etc.; lămurirea unor expresii: *a bolovăni ochii* etc.; denumirea diferitelor soiuri de lînă după calitate şi culoare. Alte întrebări se referă la explicarea unor regionalisme ca, de exemplu, denumirea (mold.) *bondarului*, (munt.) *bărzăune*, *muscoi*; sau a buruienii numite (mold.) *boz*, (munt) *boziu*, *bozie*.

În cazul în care se cerea lămurirea unui anumit sens, cuvîntul respectiv apărea în gazetă într-un context, ca de ex.: « Ce înseamnă *bîrneţe*, din citaţiunea: *Maica-mi cumpără bîrneţe, Bîrneţe în patru iţe Şi cămaşă cu altiţe*». « Prin *bîrneţ*, în Moldova, se înţelege aţă petrecută prin bata iţarilor, cu care aceştia se leagă de mijloc. Dar în exemplul de mai sus, cuvîntul pare a însemna altceva » [3]. În alt număr al revistei apare răspunsul unui cititor care arată că *bîrneţe* este încingătoarea femeilor de la munte peste catrinţe [4].

Cititorii fiind din diferite regiuni ale ţării, răspunsurile înregistrate în « Gazeta săteanului » pot folosi pentru studii dialectale.

Tiktin a folosit aceste răspunsuri în lucrarea sa, fie înregistrînd explicaţiile primite, fie înlăturînd din dicţionar unele cuvinte cu circulaţie prea restrînsă.

Pentru a cunoaşte cît mai exact unele graiuri populare, Tiktin a făcut mai multe călătorii în ţară. Astfel avem o scrisoare în care Slavici îl recomandă unor prieteni din regiunea Aradului şi Oradiei, rugîndu-i să-l ajute pe lingvistul «care face o călătorie să studieze limba şi obiceiurile poporului romîn » [5].

Un rol deosebit de important în deşteptarea dragostei lui Tiktin pentru studiul limbii romîne l-a avut însă prietenia cu Eminescu: « Am petrecut cu Eminescu ore minunate în discuţii filozofice şi filologice — spunea Tiktin — şi a fost o mare pierdere pentru mine cînd a părăsit

[1] Vezi scrisoarea în facsimil la p. 99.
[2] « *Gazeta săteanului* », Bucureşti, 20 oct. 1897, p. 343.
[3] « *Gazeta săteanului* », 5 noiembrie 1897, p. 403.
[4] « *Gazeta săteanului* », 5 dec. 1897, p. 431.
[5] Scrisoarea lui Slavici din 24 noiembrie 1879.

BDD-A10331 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 18:53:05 UTC)

Scrisoare adresată de Al. Vlahuță lui H. Tiktin, în 9 aprilie 1897

BDD-A10331 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 18:53:05 UTC)

Iaşul. Lecturile făcute împreună cu Eminescu şi explicaţiile pe care mi le dădea, cu această ocazie, acest rar cunoscător al limbii sale materne, mi-au prilejuit o mulţime de constatări lexicografice, gramaticale, literare şi istorice pe care le-am înregistrat pe fişe »[1].

Colaborarea dintre poet şi lingvist, discuţiile purtate pe marginea problemelor de limbă, fişele şi însemnările făcute cu acest prilej, l-au ajutat mult pe Tiktin la întocmirea dicţionarului. Folosind cu pricepere şi cu migală toate izvoarele care îi stăteau la îndemînă, Tiktin elaborează, muncind cu încordare timp de treizeci de ani, dicţionarul său, considerat operă de bază a lexicografiei noastre, operă fundamentală pentru cercetarea ştiinţifică a limbii romîne aşa cum a spus, acum un sfert de veac, acad. Iorgu Iordan[2]. Între marii noştri scriitori cu care Tiktin a avut legături personale, se numără şi Caragiale. Posedăm o scrisoare din 1910 a autorului « Scrisorii pierdute », în care marele scriitor îi mulţumeşte lui Tiktin « pentru preţioasa publicaţiune (probabil că e vorba de primul volum al dicţionarului — *I. R.*) ce-aţi binevoit a-mi trimite. Atenţiunea dvs. mă măgulеşte foarte, şi, pînă să am prilejul plăcut de a vă revedea, mă grăbesc a vă mulţumi din toată inima ».

Colaborarea între Tiktin şi scriitorii vremii arată cît de importantă şi necesară este legătura dintre scriitori şi lingvişti, care, printr-o « conlucrare conştientă şi asiduă — după cum s-a exprimat Tiktin — vor contribui la cultivarea şi dezvoltarea limbii naţionale ».

Valoarea dicţionarului lui Tiktin, primul dicţionar complet, istoric şi etimologic al limbii noastre, se explică în bună parte prin aceste legături. Partea cea mai valoroasă a lucrării rămîne, fără îndoială, prezentarea limbii romîne în întreaga ei bogăţie şi frumuseţe.

Despre bogăţia dicţionarului, lingvistul german M. Friedwagner spune: « Am consultat dicţionarul lui Tiktin, între altele, cu ocazia lecturii unui mare număr din operele lui Mihail Sadoveanu, care scrie într-o limbă cu un puternic colorit popular. Rareori s-a întîmplat să nu găsesc acolo explicaţia pe care o căutam »[3].

Astfel de legături dintre scriitori şi lingvişti, care în timpul lui Tiktin au fost posibile, apar azi ca o necesitate imperioasă, căci colaborarea lor strînsă contribuie intens la cultivarea limbii noastre.

I. Rizescu

RĂSPUNS CITITORILOR

TUTILESCU PETRE, Bucureşti.

Întrebare: Sînt bine analizate din punct de vedere sintactic numeralele din exemplele următoare: ***cincisprezece*** *elevi lucrează* (subiect), ***al doilea*** *elev greblează* (atribut), *cheamă* ***pe cei trei*** *elevi* (complement)? Fiind vorba de elevi de clasa a IV-a elementară nu pot fi analizate ca atribute *adjectivale*, întrucît ei nu au noţiunea atributului *adjectival*.

Răspuns: În toate exemplele care vă interesează numeralele au funcţiune de atribut. Dv. aţi analizat bine numai cel de-al doilea exemplu. În primul şi ultimul le-aţi atribuit funcţiunea pe care o au în realitate substantivele pe care le determină ele.

Faptul că elevii nu au încă noţiunea de atribut *adjectival* nu vă îndreptăţeşte să le daţi cunoştinţe greşite în ceea ce priveşte funcţiunile numeralelor.

Puteţi evita să le spuneţi că sînt atribute *adjectivale*, dar trebuie să le spuneţi că sînt atribute.

Distingeţi cazurile cînd sînt subiecte, nume predicative sau complemente de cazurile cînd sînt atribute prin aceea că în ultima

[1] Din discursul ţinut de Tiktin, cu ocazia sărbătoririi sale, cînd a împlinit 80 de ani (1930).
[2] Acad. Iorgu Iordan, recenzie a *Dicţionarului romîn-german* Z.R.Ph., 1928.
[3] M. Friedwagner, recenzie a *Dictionarului romîn-german* al lui H. Tiktin, în « *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Litteraturen* », 1913, p. 497—500.

BDD-A10331 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 18:53:05 UTC)